

Ter inleiding

Michel Krielaars

In december 1991 kwam Joseph Brodsky naar Nederland om in de Leidse Pieterskerk de Huizingalezing te geven. Hij bezocht in die dagen ook Amsterdam. In een volgepakte Oude Lutherse kerk, de aula van de hoofdstedelijke universiteit, las hij toen enkele gedichten voor aan een gezelschap van studenten en andere bewonderaars, die de Russische Nobelprijslaureaat nu weleens in levenden lijve wilden zien en vooral zijn stem wilden horen. Want behalve om zijn mooie kop, met die melancholieke, vaak lachende ogen, was het die stem die hen aantrok. Een stem die klonk alsof er een boodschapper uit het Oosten was gearriveerd, een stem die een niet meer bestaande wereld vertegenwoordigde.

De magie van Brodsky's optreden was groot, die middag in de aula. Van de poëzie die hij voorlas verstond ik echter, op een paar verwijzingen naar de klassieke oudheid na, vrijwel niets. Behalve door mijn toen nog passieve kennis van het Russisch, kwam dat ook door Brodsky's rappe spreektempo en de vele, soms ontregelende bijzinnen die zijn toch al niet eenvoudige zinsbouw kenmerken. Toch had ik het gevoel zijn boodschap te begrijpen. Had hij niet zelf gezegd: 'De biografie van een schrijver zit in zijn woordkronkels'?

Tijdens die voordracht in de aula waande ik me terug in het Rusland dat ik een paar jaar eerder had leren kennen. Het was de Sovjet-Unie in haar nadagen. De totalitaire staat bestond nog, maar je hoefde niet meer zo op je woorden te letten als in de decennia daarvoor. De Russen die ik ontmoette waren aanvankelijk argwanend en soms vijandig, maar zodra ze merkten dat ik uit het vrije Westen kwam, brak het ijs. Ze ontpopten zich dan als de beste vrienden en stopten me in hun keuken vol met worst, zompige kaas, kaviaar en zelfgestookte wodka. Het beste voorbeeld van die gastvrijheid was dat van de tien Joodse wis- en natuurkundigen, die op het punt stonden om naar Amerika te emigreren en mijn inmiddels overleden vriend Marten Levendig en mij in de banja van een vervallen fabriek een hele dag onthaalden op een lichte geseling met berkentwijgen in ruil voor het wagenwiel Goudse kaas dat wij als geschenk hadden meegebracht.

Op een vergelijkbaar hartelijke manier moet de schrijver en slavist Kees Verheul Brodsky eind jaren zestig hebben leren kennen. In zijn nog altijd indrukwekkende debuut *Kontakt met de vijand*, het verslag van zijn studiejaar in Rusland in 1967, had hij de dichter begin jaren tachtig aan me voorgesteld. Brodsky was ook toen al een man om verliefd op te worden, hoe lastig hij ook kon zijn. Dat had alles te maken met zijn onrustige ziel en intellectuele onafhankelijkheid, die er in 1972 toe zouden leiden dat hij de Sovjet-Unie werd uitgewezen. Zijn aantrekkingskracht kwam ook voort uit zijn gretige verlangen om het leven in al zijn diepten te doorgronden. Vandaar zijn liefde voor de klassieke oudheid, de filosofie, de beeldende kunst en de religie, zeg maar voor alles wat er echt toe doet.

Zonder ook maar iets van zijn poëzie te hebben gelezen werd Brodsky, dankzij dat boek van Verheul, eind jaren zeventig mijn vriend. En toen in de jaren negentig Brodsky's autobiografische *In anderhalve kamer* verscheen, werd die vriendschap alleen maar bevestigd. Dat essay is nog altijd de beste samenvatting van de wijze waarop de Sovjet-Unie in elkaar stak en hoe dat land met zijn burgers omging. Soms denk ik zelfs dat er helemaal niet zoveel is veranderd als je naar het Rusland van nu kijkt.

Toen ik 2007 correspondent in Rusland werd, snelde ik in mijn eerste maanden naar de Litejni Prospekt 24 om het Moeroesi-huis met zijn moorse gevel te zien, waarin zich Brodsky's anderhalve kamer bevond. Verder dan het vervallen trappenhuis kwam ik niet, maar vanaf de straat leek het of het stuk doorzichtig plastic, waarmee Brodsky het raam van zijn halve kamer tegen de kou en gluurdere van de KGB had afgedekt, er nog altijd hing. Sinds kort is die anderhalve kamer als huismuseum ingericht. Ik hoop het volgende maand te bezoeken.

In Moskou is in Kitajgorod een vergelijkbaar huis te vinden, dat van Osip Mandelstam. Hij moet het doen met een plaque aan de gevel, al is hij al veel langer dood en klinkt zijn poëzie even rijk en betoverend als die van Brodsky. Wel staat er in het plantsoentje voor dat gebouw een mooie buste van Mandelstam, die je op een merkwaardige manier doet denken aan Brodsky die een gedicht voorleest.

Ik ken Mandelstam minder goed, maar heb dankzij de memoires van zijn vrouw Nadezjda een indruk van de wereld waarin hij leefde, een wereld die nog veel onmenselijker was dan die van Brodsky. Als je bedenkt dat er onder Stalin zo'n 1500 schrijvers en dichters zijn geëxecuteerd, is het een wonder dat er toen zoveel moois is geschreven.

Dankzij onder meer Peter Zeeman zijn de stemmen van Brodsky en Mandelstam al jarenlang in het Nederlands te horen en, voor hen die Rusland niet zo goed kennen, goed te begrijpen. Daarom huldigen wij deze uitmuntende vertaler vandaag met de Aleida Schotprijs 2020, als gevolg van de Covid-pandemie een jaar later dan de bedoeling was.

Maar we zijn hier niet alleen bijeen om hem die prijs uit te reiken, maar ook om naar muziek te luisteren van Russische componisten uit de tijd waarin beide dichters leefden. Muziek vertolkt door mezzosopraan Henriette Schenk en pianiste Irina Antonova. En ook zal Brodsky straks even uit de dood herrijzen in een fragment uit de speelfilm *A room and a half* van regisseur Andrej Chrzjanovski.

Maar voordat we met het feestprogramma beginnen, wil ik mijn dank uitspreken aan Gertruud Alleman, die zich als secretaris van het bestuur van de Aleida Schot-stichting jarenlang heeft ingezet om de uitreiking van de prijs tot een succes te maken. Zij houdt er na al die tijd mee op en is inmiddels opgevolgd door Susan van Oostveen, die velen van u kennen als directeur van uitgeverij en boekhandel Pegasus.

Tot slot wil ik ook Hans en Evelien Warendorf danken, want zonder hun trouwe steun zou deze prijs sowieso niet kunnen worden uitgereikt. Ik ben blij dat ze op deze middag in blakende gezondheid aanwezig zijn.

En dan nu ... muziek.

(Michel Krielaars [1961] studeerde Geschiedenis en Slavistiek en is journalist en schrijver. Hij is chef Boeken van NRC en was eerder Rusland-correspondent voor deze krant. Hij is voorzitter van de Aleida Schot Stichting.)